

Nerden Çıktı Bu Veblen? Hem de Durup Dururken!

Prof. Dr. Ahmet Öncü
aoncu@sabanciuniv.edu

Bilindiği üzere Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul'da 6-7 Temmuz tarihlerinde "Veblen, Kapitalizm ve Akılcı Bir İktisadi Düzen için Olanaklar Başlığıyla" bir sempozyum gerçekleştireyor. Sempozyumun düzenlenmesine hasbelkader bir ucundan eklenmiş, akademik içeriğinin şekillenmesinde sorumluluk almış bir kişi olarak, "kimdir bu Veblen?" muammasını çözmek adına bir süredir bir dizi söyleşiler yapmaktayım. EMO'nun sağladığı ortamlarda Ankara'da başlayan, Bursa ve İzmir ile devam eden ve şimdilik Adana'da bittiği izlenimini veren bu serüven boyunca Veblen'in bir hicivci olduğunu söyleyip durdum. Veblen bir hicivciydi. Ancak kimseyle alay etmiyordu. O, kelimenin gerçek anlamıyla bir taşlamacıydı. Veblen'in taşlamaları bilime dayanıyordu. Bilimin nesnellğine güveni tam olduğundan taşlamalarının haksız olmadığına inanıyordu. Haksızlık yapan o değil, bizdik. Ona göre, özel mülkiyetin varlığını sürdürdüğü bütün zamanlarda ve mekânlarda insanlar birbirlerine büyük bir haksızlık yapıyorlardı. Tanımadıkları insanların değeri hakkında karar verirken, o insanların mülkiyet-

lerine bakıyorlardı. Bir kişi zenginse, iyidir, doğrudur, güzeldir sonucuna varıyorlardı. İnsanın ne olduğu, değerinin nasıl belirlenebileceği sorularını asırlardır aydınlatmaya çalışmış, ancak bir türlü belirgin bir sonuca varamamış dinlerin, felsefenin ve bilimin çözemediğini özel mülkiyet toplumu bir hamlede çözüvermişti: İnsanın değeri mülkiyeti ile ölçülür! Sonuç büyük bir haksızlık ve adaletsizlikti. Çünkü bu tür toplumlarda, bugünlerde popüler olan bir reklamdan hareketle söyleyecek olursak, insanlar "kontörleri kadar değil paraları kadar konuşuyordu". İnsanların "paraları kadar konuştukları" ülkelerin başında ise kendisini dünyanın en gelişmiş 'demokrasisi' olarak vazedenden Amerika Birleşik Devletleri, yani Veblen'in kendi memleketi, geliyordu.

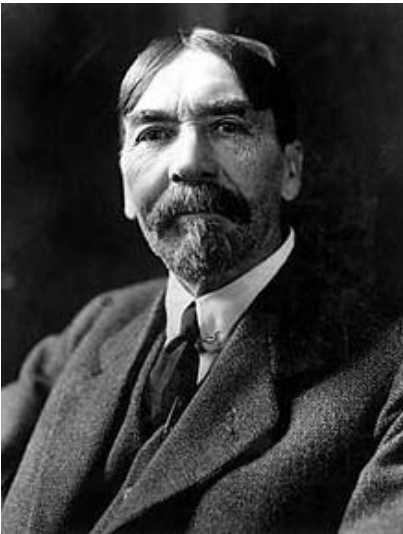
Veblen 1857 yılında Wisconsin'de Norveçli göçmen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Aile yaşamını çiftçilikle sürdürüyordu. Veblen, 1870'lerin sonuna doğru baba ocağından ayrılıp, entelektüel yolculuğuna çıkarken, çiftçiler ülke genelinde büyük bir huzursuzluk yaşamaktaydılar. Mülkiyetlerinin, toplumsal statülerinin ve siyasi güçlerinin erozyona

uğradığını görüyorlar, engellenemeyen bu kötüye gidişin nedeni olarak tekeller, bankacılar, spekülâtörler ve bunlarla tam bir ittifak ve işbirliği halinde olan siyasileri görüyorlardı. Veblen'in yaşamı boyunca kuramsal olarak aydınlatmaya çalıştığı şey, işte bu durumu yaratan koşullardı.

Veblen'in çocukluk yıllarını geçirdiği 1860'larda rekabetçi bir kapitalizmin varlığından söz edilebilse de, üniversite eğitimini sürdürdüğü 1880'lerde piyasanın büyük ölçüde tekelleri şirketlerin denetimine geçtiği görülüyordu. Parasal serveti eline geçirmiş küçük bir azınlık, baş dönürücü teknolojik devrimlerle sürekli büyüyüp çeşitlenen sanayinin üzerinde büyük bir finansal spekülasyona girişmekle kalmamış, emekleriyle çalışarak yaşayan çiftçiler dâhil olmak üzere toplumun bütün üretken kesimleri üzerinde iktisadi, siyasi ve kültürel bir hegemonya tesis etmişlerdi. Sarsılmaz gibi görünen bu hegemonyalarına dayanarak, tek hedefleri olan parasal servetlerini daha da artırmak uğruna üretken kesimleri gerekirse işsizliğe ve sefalete sürüklemekten bir an bile çekinmiyorlardı. Veblen bu durumu kuramsal geliş-

mesinin ileri bir aşamasında finans dünyasının liderleri olarak gördüğü tekelcilerin toplumu ve onun madde refahını sabote ettikleri şeklinde kavramlaştırıcaktı. Bilimsel bilmece şuydu: Finans dünyasının liderlerinin toplumu sabote etmekten ne gibi bir çıkarları olabilirdi? Ya da sanayi üretimini mülkiyetleri ve hegemonyalarıyla denetleyen bu insanların üretimi kesmekten ne kazançları olabilirdi? Daha çok üretim, daha çok kazanç değil miydi?

Veblen bu sorulara yanıt ararken tekelci kapitalizmin iktisadi oluşumunu çözümleyecek ve şu sonuca varacaktı: Karlı bir fiyat için arz sürekli kontrol edilmeli, üretim düzeyi ve hacmi en yüksek kar marjını elde edecek şekilde ayarlanmalıydı. Amaç toplumun refahı değil, karı en çoklaştıracak fiyatı elde etmek üzere üretim kapasitesinin ne kadarının kullanılacağına karar verilmesiydi. Bu bir yanıyla tekeller arasında piyasa üzerinde süren ve giderek daha da derinleşen bir rekabeti körüklüyor, diğer yandan tekelcilerin üretken sınıfın karşısında çıkar birliği içinde ortak hareket etmelerini zorunlu kılıyordu. Onun Ticari Girişim Kuramı (The Theory of Business Enterprise) adlı çalışmasında ayrıntılarıyla anlattığı buydu.

Thorstein Veblen
1857-1929

Veblen, ABD'nin en gelişmiş üniversitelerinden John Hopkins, Yale ve Cornell'de lisansüstü eğitimini sürdürdü. Felsefe ve iktisat okudu. İktisat ve sosyolojinin kesişim noktasında bilimsel eserler üretti. ABD'nin sosyal bilimlere yegâne katkısı olduğu söylenen 'kurumsal iktisadın' kurucusu unvanını haklı olarak kazandı. Çok dilli, çok kültürlü, sonuna kadar enternasyonalist bu bilim insanı, sayısız makalenin yanı sıra her birisi birbirinden değerli on bir bilimsel kitabı insanlığın ortak aydınlanma mücadelesine hiçbir kişisel çıkar içine girmeden öylece bırakıp, çok önceden tahmin ettiği 1930'ların Büyük Depresyonunu göremeden 1929 yılında bu dünyadan göçtü. Söylentiye göre, hayatı boyunca gözlerden uzak olmaya özen göstermiş, ölümünden sonra hiçbir anma töreni istememiş Veblen'in naşı, dostlarından rica ettiği üzere yakılıp, külleri Pasifik Okyanusu'na dökülmüştür. İşte o küllerden geriye kalanlar bugün İstanbul Boğazı'na vurmaktadır!

Veblen'in spekülâtörlerin "yağmacı" düzenine son verme adına toplumun üretken kesimlerinden, bunların arasında da en başta sanayi üretiminin sürdürülmesinde kilit konumda olan teknisyenlerden (yani en geniş anlamıyla mühendislerden) yana bir ümit beslemiş olduğunu biliyoruz. Ancak bu çokta kuvvetli bir beklenti gibi görünmemektedir. Ona göre, üretici sınıf, her ne kadar işi gereği dünyaya maddi bir temelden nesnel olarak baksa, bunun da ötesinde yağmacılık düzeninin doğrudan kaybedeni olsa da, işsizlik ve sefalet ile bu sonuçları düzenli aralıklarla yaratan iktisadi düzene (yani kapitalizme) baş kaldırmayabilir. En büyük eseri kabul edilen Aylak Sınıfın Kuramı (The Theory of the Leisure Class) adlı kitabında bunun nedenlerini "aylak sınıf", "gösterişçi tüketim" ve "parasal servet öykünmeciliği" kavramlarını geliştirerek açıklamış ve şu sonu-

ca varmıştır. Kapitalist toplum özel mülkiyetin yarattığı yabancılaşma ve çelişkilerden kaynaklanan bir dizi maddi ve manevi açmazla boğuşan kitlelerden oluşsa da, bu toplumda ezilenler ezenlerine bir çocuğun ebeveynlerine duyduğu saygı ve özentiye anımsatan bir ruh haliyle bağımlılıklarını sürdürebilirler. Hatta efendilerinin, kendilerinin ve başka toplumların varlıklarına kasteden mütecevaz ve tahripkâr girişimlerine duyarsız kalabilirler. Dahası ve daha da kötüsü doğal efendileri gibi gördükleri "yağmacıların", soylu vatanseverlik ya da yüce milliyetçilik menkıbeleriyle, masumane dini inançlarını suistimal ettiklerinin farkına bile varamadan, uzak ülkelerdeki milyonlarca mazlumun canına ve malına sanki büyük bir hayır işliyorlarmış gibi saldırabilirler. Yani emperyalizmin tetikçileri bile olabilirler. Anlatılanlar bugüne çok benziyor değil mi? Aslında anlatılan senin hikâyendir. Gerisini 6 Temmuz'da İstanbul'da aramıza katılacak dünyanın en değerli Veblen uzmanlarından dinlemek, onlarla birlikte düşünmek, tartışmak, eleştirmek ve belki de artık bir şeyler yapmayı düşünmeye başlamak üzere diyerek, şimdilik hoşça kalın diyorum. 1 Mayıs kutlu olsun!